

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תצא, תשס"ח
מספר 773מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

לא תסגיר עבד אל אדוניו

א. הסגרת עבדים בורחים

הצו "לא תסגיר עבד אל אדוניו" (כג: טז) שונה מחוקי המזרח הקדום בהתנגדותו להסגרת עבדים בורחים. עבד בורח במזרח הקדום היה מחוסר הגנה. בעליו רשאים היו לפנות לשלטון כדי לסייע בלכידתו, והם נענו בחיוב, וכל אחד יכול היה ללכוד ולתחקר אותו.¹ באוספי החוקים של המזרח הקדום נקבעו הלכות בעניין זה: מחזיר עבד בורח יקבל תשלום מהבעלים של העבד;² אדם שנתן מקלט לעבד בורח ישלם עבד תמורת העבד הבורח;³ עונש מוות הוטל על אדם שמאפשר לעבד הארמון לברוח דרך שער העיר ועל מי שמשהה אצלו עבד נמלט של הארמון ועל גונב עבד בורח.⁴ עם זה נקבע בחוק החתי שעבד שכרח לארץ אויב – בעליו איבדו את זכותם עליו, וכל אדם רשאי היה לקחתו לעצמו.⁵

החוק המקראי שבפרשתנו חורג לא רק מחוקי מסופוטמיה אלא גם מן המקובל במקרא עצמו. אין לו מקבילה בחוקי העבדים המפורטים שבתורה וגם אינו תואם את הנוהג בישראל הקדומה: מלאך ה' אמר להגר "שובי אל-גְּבַרְתֶּךָ וְהִתְעַנִּי תַחַת יְדֶיךָ" (בר' טז: ט); ונבל אמר בהתרסה: "רבו עֲבָדִים הַמִּתְפַּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו" (שמו"א כה:); העבד המצרי ביקש מדוד שישבע לו שלא יסגירנו לאדוניו (שם ל: טו); עבדי שמעי ברחו לגת, ושמעי הלך בעקבותיהם אל אכיש מלך גת לבקש את עבדיו (מל"א ב: מ). פנייתו של שמעי אל מלך גת מלמדת על אפשרות שהיה הסכם הגירה בין ממלכת ישראל לממלכת גת.

ר' וסטברוק טען שהחוק האוסר על הסגרת עבד אינו עוסק בהקשרו המצומצם ביחסים שבין עבד לאדוניו אלא בהקשר בין-לאומי. לדבריו, החוק אוסר על השלטונות בישראל לכלול סעיף הסגרה בבריתות שלהם עם זרים.⁶ אולם בתורה אין ציוויים הנוגעים לסעיפים בבריתות בין-לאומיות, לכן קשה לתת לפסוק הנידון משמעות כזאת, בייחוד שממלכת ישראל כרתה

¹ Isaac Mendelsohn, *Slavery in the Ancient Near East: A Comparative Study of Slavery in Babylonia Assyria, Syria, and Palestine from the Middle of the Third Millennium to the End of the Third Millennium* (New York: Oxford University Press, 1949), p. 59

² Martha T. Roth, *Law Collections from Mesopotamia and Asia*: חוקי אור-נמו, בתוך: *Minor* (2d ed.; Society of Biblical Literature Writings from the Ancient World, 6; Atlanta: Scholars Pr., 1995), p. 19:17

³ חוקי ליפית-אישר, שם 28, סעיף 12.

⁴ חוקי חמורבי, שם 84-85, סעיפים 15-16, 19.

⁵ חוקי החתים, שם 220, סעיף 23א.

⁶ R. Westbrook, "Slave and Master in Ancient Near Eastern Law", *Chicago-Kent Law Review* 70, 4 (1995), p. 1673

בריתות עם מדינות זרות, וככל הנראה, כללה בהן סעיף הסגרה.⁷ מוטב אפוא לאמץ את ההסבר שהחוק עוסק בעבד עברי שברח מפני אדוניו הנכרי בארץ זרה.⁸ מקבילה לכך מצויה בחוקי חמורבי (סעיף 280), ושם נאמר: "אם אדם רכש עבד או אמה בארץ זרה, ובמהלך נסיעתו בארצו שלו בעל העבד או בעל האמה מזהה את עבדו או את אמתו – אם העבד או האמה הם ילידי הארץ, שחרורם יובטח ללא כל תשלום".⁹ לחילופין הוסבר חוק זה שבתורה, הנובע מאהבת הבריות אך פוגע בחוקי הקניין, בגדר של 'הלכה ואין מורין כן' ולא יצא מגדר של תביעה מוסרית.¹⁰ ההגנה המוענקת כאן לעבד הבורח משתלבת במגמה השלטת בספר דברים לדאוג לשכבות החלשות שבחברה.¹¹

ב. הסגרת עריקים

שאלת הסגרת העריקים תופסת מקום נכבד ביחסים הבין-לאומיים במזרח הקדום, הואיל והעריקים הפוליטיים סיפקו מידע חשוב לנוחני המקלט ועילה מוצדקת להשתלטותו על הארץ שממנה ברחו. לפיכך די היה בהכרזה מצד העריקים שהם נופלים אל המחנה שאליו ערקו כדי לקבל מעמד זכויות גם מיריביהם לשעבר.

הסגרת עריקים היא המוסד הוותיק שבמוסדות המשפט הבין-לאומי הפלילי. במזרח הקדום חייבו קובצי החוקים את הסגרת העבדים הנמלטים מפני אדוניהם, אך לא את הסגרת העריקים הפוליטיים, משום שהחוקים הללו לא עסקו במשפט הבין-לאומי.¹² השלטונות רצו בהשבת העריקים שלהם מהר ככל האפשר, בעיקר משום שהעריקים יכלו למסור מידע עדכני על הארץ שממנה ברחו, ובכלל זה מודיעין צבאי חשוב.¹³ חובת ההסגרה נשענה על שייכות העריקים לשליטיהם כמו שייכות העבדים לאדוניהם.¹⁴ לפיכך כללו השליטים את חובת הסגרת העריקים בחוזים בין-לאומיים רבים.

במקרא נזכרו שליטים שקיבלו עריקים, יורשים פוטנציאליים של השלטון, בזרועות פתוחות וכרתו אתם ברית. כך התאפשר להם להציק לארץ שממנה נמלטו העריקים. דוד ערק אל אכיש מלך גת, וזה קיבל אותו והעניק לו את העיר צקלג (שמ"א כז:ה-ו). עם זה מנהיגים פלשתים חששו לשתף את דוד בקרב נגד ישראל (שם כט:ד), בבחינת "פעם בוגד תמיד בוגד".¹⁵ תקוות אכיש שדוד יעלה לשלטון בישראל אכן התגשמה, ודוד אכן מלך ביהודה בחסות הפלשתים, אך לא לאורך ימים, הואיל והוא מרד בפלשתים והוריד אותם ממעמדם ההגמוני. מצרים נקטה שיטה דומה כשהעניקה מקלט להדד האדומי ולירבעם בן נבט הישראלי (מל"א יא:יח, מ). בזה פעלה מצרים כמו השליטים התחתיים במדיניות של הפרד ומשול (*divide et impera*). הדד היה מזרע המלוכה בארצו ולכן קיבל אישה ממשפחת המלוכה במצרים, אך לא ידוע לנו מה היה בסופו, ואילו ירבעם אכן עלה למלוכה בישראל אך לא מילא את הציפיות

⁷ ראו להלן.

⁸ Roland de Vaux, *Ancient Israel: its Life and Institutions* (trans. by John McHugh; New York: McGraw-Hill, 1961), p. 87; מנדלסון, העבדות במזרח הקדום (לעיל הע' 1), עמ' 63.

⁹ מרתה רוט, קובצי חוקים (לעיל הע' 2), עמ' 132.

¹⁰ יצחק מנדלסון ושמואל אחיטוב, "עבד, עבדות", *אנציקלופדיה מקראית* ו (תשל"ב), עמ' 8; חנוך רביב, "עבדיו הנמלטים של שמעי בן גרא ובעיית הסגרתם", בתוך: *גלות אחר גולה: מחקרים בתולדות ישראל*, ירושלים תשמ"ח, עמ' 35.

¹¹ Moshe Weinfeld, *Deuteronomy and the Deuteronomistic School* (Oxford: Clarendon Press, 1972), pp. 290-295; דה-וו, *ישראל הקדומה* (לעיל הע' 8), עמ' 149.

¹² לדין בבורחים לסוגיהם ולנסיבות לבריחה במזרח הקדום ראו: E. Ebeling, "Flüchtling", *Reallexikon der Assyriologie* (vol. 3; Berlin: De Gruyter, 1957-1971), pp. 88-90

¹³ ישראל אפעל, "אל הכשדים אתה נפל", *ארץ-ישראל*, כד (תשנ"ד), עמ' 18.

¹⁴ R. Westbrook, "International Law", in: Raymond Cohen and Raymond Westbrook (eds.), *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000), p. 29

¹⁵ להשוואת מעמדו של דוד בחצר מלך גת לעריקים הפוליטיים הנידונים ראו: P. Kalluvettil, *Declaration and Covenant: A Comprehensive Review of Covenant Formulae from the old Testament and the Ancient Near East* (Rome 1982), pp. 165-196

של מצרים, ולכן מסע שישק כוון נגד ישראל יותר משכוון נגד יהודה, כפי שמלמדת כתובת שישק.

לצד שליטים שקיבלו אליהם את העריקים נזכרה במקרא גם הסגרת עריקים במסגרת הבין-לאומית. בשלהי תקופת המלוכה ברח אוריהו הנביא למצרים, ומלך יהודה שיגר שליחים להשיבו, כדברי הכתוב (יר' כו: כב-כג):

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים מִצָּרִים אֶת אֶלְנָתָן בֶּן-עֶכְבֹּר וְאֲנָשִׁים אֲתוֹ אֶל-מִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאוּ אֶת-אוֹרְיָהוּ מִמִּצְרָיִם.

הגם שלא נאמר במפורש שהשליחים פנו אל פרעה, יקשה להניח שמבצע כה מורכב עלה יפה ללא אישור השלטון המצרי וללא עזרתו. מלך מצרים סייע לגרורו היהודאי לא רק בשל קשרי הברית שביניהם, שכן פרעה הוא שהמליך את יהויקים ונתן לו את שם ההכתרה שלו (מל"ב כג: לד), אלא גם כדי להילחם בעמדת נביאים כאוריהו, שנתפרשה כפרו-בבלית. לבד מפליטים מדיניים התבקש בעל הברית להסגיר גם עבדים נמלטים, כגון פניית שמעי בן גרא לאכיש מלך גת (מל"א ב: מ).

השליח דורש ההסגרה הלך אל השליט עצמו, ויש שהגיע לעימות עמו בשאלת ההסגרה. כאשר הנתבע הכחיש את הימצאותו של העריק בתחומו, הוא נדרש להישבע, אך אם העריק טען שאינו עריק, נדרש התובע להישבע שהוא אכן עריק. כך עולה מדברי עובדיה אשר על בית

אחאב על החיפוש של אחאב מלך ישראל אחרי אליהו הנביא (מל"א יח: י):¹⁶
חַי ה' אֶל־לִהְיֶיךָ אִם-יֵשׁ-גוֹי וּמִמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא-שָׁלַח אֲדֹנָי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אֵין וְהַשְׁבִּיעַ אֶת-הַמֶּמְלָכָה וְאֶת-הַגּוֹי כִּי לֹא מִצְאָאָךָ.

ניסוח החוזים מלמד עוד על העונש הצפוי למי שמסתיר עריק והעונש הצפוי לעריק לאחר הסגרתו. אי-הסגרת עריקים נחשבה קזוס בלי (עילה למלחמה).

לצד עמדה ברורה זו מצויה במקרא גם הסתייגות מהסגרת עריקים, כגון בכתוב על אודות פליטי מואב באדום: "סְתָרֵי נְדָחִים נִדְדוּ אֶל-תְּגֻלִּי. יְגֹרֵרוּ בְךָ נְדָחֵי מוֹאָב הַיּוֹ-סְתָר לָמוֹ מִפְּנֵי שׂוֹדְדֵי" (יש' טז: ג-ד), ברוח החוק שבו התחלנו את דיוננו: "לא-תסגיר עבד אל-אדניו".

ד"ר דוד אלגביש
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha- 1 firstname lastname כאשר first-name - last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

¹⁶ לעיסוק השליחים בהסגרת עריקים ראו דוד אלגביש, השירות הדיפלומטי במקרא ובתעודות מן המזרח הקדום, ירושלים, הוצאת מאגנס, תשנ"ח, עמ' 101-104.